

Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ın Yüz Yıl Öncesine Ait Raporu: Türkiye'de Felc-i Umumî Meselesi*

Dr. Fahrettin Kerim Gökay's Report From A Hundred Years Ago: Türkiye'de Felc-i Umumî Meselesi

Ebubekir Eraslanⁱ, Müesser Özcanⁱⁱ

ⁱDoç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı, <https://orcid.org/0000-0003-3713-1242>

ⁱⁱ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0002-2401-7101>

Öz

Amaç: Çalışmanın amacı, Türkiye'nin ilk nörologlarından Dr. Fahreddin Kerim Gökay'ın 1927 yılında kaleme aldığı Türkiye'de Felc-i Umumî Meselesi başlıklı eserini tıp tarihi açısından değerlendirmek ve irdelemektir.

Yöntem: Arap alfabesiyle 1917 yılında yazılmış olan kitap, Latin alfabesine çevrilerek değerlendirilmiştir. Güncel literatür bilgileri ve arşiv belgeleriyle ilgili doküman, zenginleştirilerek tıp tarihi açısından yorumlanmıştır.

Bulgular: Döneminin önemli ve öncü sağlık kurumlarından birisi olan İstanbul Toptaşı Bimarhanesi'nin 1920-1925 yılları arasındaki hasta verilerini içeren bu raporun ana konusunu, sifiliz hastalığının yol açtığı nörosifiliz meselesi oluşturmaktadır. Konu on altı alt başlık, yirmi iki tablo eşliğinde bir kitapta raporlanmıştır. Rapor; hastaların sosyo-demografik özellikleri, etnik kökenleri, laboratuvar sonuçları, hastalığın seyri ve prognozu gibi bilgiler eşliğinde zamanının uluslararası hekim görüşlerine de atıfta bulunularak hazırlanmıştır.

Sonuç: Dr. Fahrettin Kerim Gökay 1927 yılında yayınladığı raporla; Türkiye'de nörolojinin ayrı bir bilim dalı olmasına bir hekim olarak çok büyük katkıda bulunmuş, hastalara ilişkin istatistikî bilgileri sistematik ve bilimsel kanıtlarla tartışarak eserini kaleme almıştır.

Anahtar Kelimeler: Felç, Felc-i Umumî, Fahrettin Kerim Gökay, Tıp Tarihi, Türkiye.

ABSTRACT

Objective: The aim of this study was Dr. Fahreddin Kerim Gökay's work titled "Pleasure of Paralysis in Turkey", which was written by Fahreddin Kerim Gökay in 1927 is to evaluate in terms of the history of medicine.

Method: The book, which was written in the Arabic alphabet, was translated into the Latin alphabet and evaluated. Current literature and archival documents were compared.

Results: Neurosyphilis caused by syphilis is the main subject of this report, which includes six years of patient data between 1920 and 1925 of Toptaşı Bimarhanesi, one of the important and pioneering health institutions of its time. The subject has been reported with sixteen subtitles and twenty-two tables. Report; It has been prepared by referring to the international physician views of the time, accompanied by information such as the socio-demographic characteristics of the patients, their ethnic origin and laboratory results, the course of the disease and their prognosis.

Conclusion: Contributing as a physician to neurology as a separate discipline in Turkey, Dr. Fahrettin Kerim Gökay published a report in which the statistical information on patients, which was among the first in Turkey during his lifetime, was discussed with systematic and scientific evidence.

Keywords: Paralysis, General Paralysis, Fahrettin Kerim Gökay, History of Medicine, Türkiye.

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2023; 13 (2):228-237

DOI: 10.31020/mutfd.1217551

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 11 Aralık 2022; Kabul Tarihi - Accepted: 31 Mart 2023

İletişim - Correspondence Author: Ebubekir Eraslan <ebubekireraslan@gmail.com>

Giriş

Türkiye’de nörolojinin ayrı bir bilim dalı olarak kabulü, biraz zaman alan zorlu bir süreçle tamamlanmıştır. Bu süreçte özellikle ruh ve sinir hastalarını tedavi eden hastanelerin, bazı önemli hekimlerin ve bu hekimlerin ürettikleri eserlerin bu konuda önemli rolleri olmuştur. Uzmanlık eğitimleri için yurt dışında dönemin önemli eğitim kurumlarında eğitim-öğretimlerini tamamlayan bu öncü hekimlerin; güncel kongreleri ve dönemin bilimsel bilgilerini, tüm zorluklara rağmen yakından takip ettikleri görülmektedir. Türk hekimler; elde ettikleri bilgi ve deneyimlerle Türkiye’de haftalık seminerlerde bildiri ve olgu sunumları ile birlikte güncel bilgileri birbirleriyle paylaşmışlar, hazırladıkları bültenler ve ders kitaplarıyla da tıp eğitimi ve hekimlik uygulamalarını bilim çevrelerine aktarma çabasına girişmişlerdir.¹⁻⁴ Bu çabalar ülkemizde psikiyatri ve nöroloji alanında önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu gelişmelere büyük katkı sağlayan Türk nöroloji tarihinin önemli hekimlerinden birisi de Dr. Fahrettin Kerim Gökay’dır. Gökay; Emraz-ı Akliyye ve Asabiye Hastanesi adıyla Dr. Mazhar Osman tarafından kurulduktan sonra ruh ve sinir hastaları için önemli bir merkez hâline gelen Toptaşı Bimarhanesi’nde 1920-1925 yılları arasında yatarak tedavi gören özellikle frengiyle ilişkili felç olgularına ait istatistikleri “Türkiye’de Felc-i Umumî Meselesi” adlı kitapla raporlamıştır. Yazarın bu eseri, dönemin nörolojik hastalıklara bakış açısını değerlendirebilmek için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır (**Şekil 1**).

İstanbul Emraz-ı Asabiye ve Akliye

Müessesesi Mesaisinden

Müdür ve Ser-Tabip

Muallim Mazhar Osman

Türkiye’de Felc-i Umumî Meselesi

Doktor

Fahrettin Kerim

İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesinde Seririyat-ı Akliye

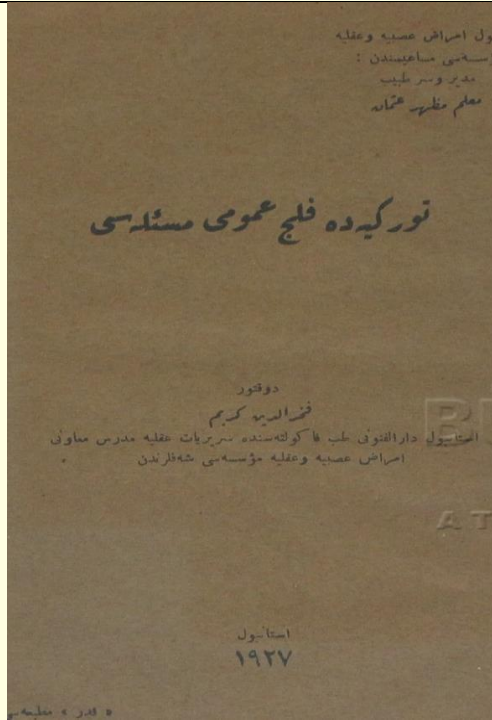
Müderris Muavini

Emraz-ı Asabiye ve Akliye Müessesesi Şeflerinden

İstanbul

1927

Kader Matbaası

Şekil 1. “Türkiye’de Felc-i Umumî Meselesi” adlı kitabın iç kapağının Latin ve Arap harfli metni

Söz konusu raporda hastalara ait sosyo-demografik bilgiler, kişisel alışkanlıklar, aile ve hastalık öyküsü, laboratuvar sonuçları; özellikle dönemin önemli bulaşıcı hastalıklarından olan sıtmayla frengi tedavisi arasındaki ilişkiye ait bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca bu bulguların yaş, cinsiyet, etnik köken ve sosyo-ekonomik durumlarla olan ilişkisinin analiz edilmiş olması, dönemin hasta takibi ve tedavi yaklaşımları hakkında da araştırmacılara bilgi verebilmektedir. Hastalığın etyolojisi ve prognozuna ilişkin tartışmanın bu bulgular ışığında yapılmış olmasıyla da bu rapor nörolojinin esas uğraş konularının ayrılma çabalarının görüldüğü ilk örneklerinden birisi olarak da tanımlanabilmektedir.⁵

Tarihsel süreç içerisinde dönemin ünlü ve önemli hastanelerinde tedavi edilen hastalara ait bilgilerin bilimsel metodolojiyle kitap hâline getirildiği bu tür raporlar, tıp tarihi için önemli belge niteliğindedir. Bu raporlardan

elde edilebilecek bilgiler ışığında dönemin hekimleri, sağlık kurumları, hastalara uygulanan tedavi usulleri ve tanı yöntemleri, hasta profili, hastalığın klinik izlemi ve prognozuna ilişkin ipuçlarına ulaşılabilmektedir. Tüm bu gerekçelerle bu çalışmanın amacı, Dr. Fahreddin Kerim Gökay’ın İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Seririyat-ı Akliye Müderris Muavini ve aynı zamanda Emraz-ı Asabiye ve Akliye Müessesesi şefi olarak 1927 yılında kaleme aldığı, *Türkiye’de Felc-i Umumî Meselesi* başlıklı eserini tıp tarihi açısından değerlendirmektir.

Gereç ve Yöntem

Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay tarafından Arap alfabesiyle yazılan, 1927 yılında dönemin ünlü matbaalarından Kader Matbaası’nda basılan 22x15 cm. boyutlarındaki 16 sayfalık kitabın tamamı Türk dili uzmanı olan araştırmacı tarafından Latin alfabesine aktarılmıştır.

Kitabın içeriği tıp tarihi açısından incelenmiş; bu metin içerisindeki bilgiler, yazarın sıralamasına göre alt başlıklar hâlinde okuyucuya sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

Raporun yayınlandığı dönemde nöroloji biliminin ülkemizdeki durumuna ilişkin kısa bir değerlendirmeye birlikte, yazar hakkında literatür bilgisine de okuyucunun dönemi değerlendirebilmesi adına makalede yer verilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Makalemizde raporun kaleme alındığı dönem ve belgenin ne anlama geldiği, tıp tarihi açısından değerlendirebilmek amacıyla öncelikle İstanbul Darülfünunu’nu Tıp Fakültesi’nde Seririyat-ı Akliye Emraz-ı Asabiye ve Akliye Müessesesi ile Dr. Fahrettin Kerim Gökay ve eserlerine ilişkin özet bilgilere yer verilecektir. Ardından klinik denemelerin de dâhil edilmesiyle hastaların klinik seyrine de yer verilen on altı başlıklı yirmi iki tablolulu bu raporda, sunulan veriler ve bilgiler tıp tarihi açısından tartışılacaktır.

İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesinde Seririyat-ı Akliye Emraz-ı Asabiye ve Akliye Müessesesi: Türkiye’de tıp eğitimi içerisinde yer alan nöroloji dersleri, sivil ve askerî tıbbiyede uzun yıllar dâhiliye hocaları tarafından yürütülmüştür. 1899 yılında o zamanki İstanbul Tıp Fakültesi bünyesinde Raşit Tahsin tarafından psikiyatri ile ortak olarak kurulan klinik, Türkiye’de nöroloji bilimi için bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilmektedir. Uzun yıllar iç içe ve birlikte çalışan nöroloji ve psikiyatri klinikleri, bir nöropsikiyatri kürsüsü içerisinde yer almış ve uzmanlık alanları 1973 yılına kadar nöropsikiyatri uzmanlığı olarak tanımlanmıştır.² Bu bilimin ülkemizdeki gelişimine katkı sağlayan öncü hekimlerin yoğun çalışmaları ve gayretlerinin yanı sıra; nöroloji ve psikiyatri hastalarının hizmetine sunulan bazı sağlık kuruluşlarının güncel bilgiyi takip edebileceği fizikî donanımlarının geliştirilmeye çalışılmasının da çok büyük etkisi olduğu söylenebilir. Bu kurumların en önemlilerinden birisi olan ve Üsküdar Bimarhanesi adıyla da bilinen Toptaşı Bimarhanesi, 1570-1579 yılları arasında inşa edilen Valide-i Atik Külliyesi’ne ait bir şifahanedir. Bu Bimarhane, çok farklı hastalıklara sahip olan ve sosyo-ekonomik seviyesi ne olursa olsun tüm hastalara hizmet vermek üzere kurulmuştur. Kullanım süresi içerisinde zamanla yapılarının fizikî düzenlemeleriyle birlikte işlevlerinin de yeniden düzenlendiği görülmektedir.⁶ Artvinli tarafından 2011 yılında yürütülen ana konusu Toptaşı Bimarhanesi olan doktora tezinde de belirtiliği üzere Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyılın son çeyreği ile tamamen kapatılacağı XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar (1927), resmî bimarhanesi (Bimarhane-i Amire), söz konusu bu bimarhane olmuştur.⁶

Toptaşı Bimarhanesi; mekânın yeniden düzenlenmesi, binada ek koşulların yapılması ve 1876 yılında Bimarhaneler Nizamnamesi’nin yayımlanması gibi reformcu eylemlerle güncelliğini korumuşsa da, bu tür bir kurumu yönetmenin getirdiği zorluklarla birlikte zaman zaman işlevini sürdürmede sıkıntılar yaşanmıştır. Bazen dönemin yönetim anlayışı bazen de görevlendirilen hekimlerin yönetim modelleri yaşanan sıkıntılara çözüm getirmiş ve yeniliklerle kurum güçlenmiştir. Zaman içerisinde hasta sayısındaki artış, hizmet

sunumundaki yetersizlikler gibi nedenlerle kurumun hastayı tedavi etmeden çok hastaların tutulduğu bir binaya dönüşmesini engelleyememiş ve bunun sonucunda da Bimarhane tamamen kapatılmıştır.⁶

Dr. Fahreddin Kerim Gökay’ın Yaşamı ve Eserleri: Hekimlik kimliğinden daha çok siyasetçi kimliği öne çıkan ve yenilikçi bir hekim olan Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay (1900-1987) Tıp Fakültesi eğitimini tamamladıktan sonra yurt dışında uzmanlık eğitimlerini almıştır. Münih’te ruhiyat laboratuvarında 1922–1923 yılları arasında çalıştıktan sonra Viyana’da asabiye ve akliye kliniğinde nöropsikiyatri ihtisası yapmıştır (**Şekil 2**).

Şekil 2. Dr. Fahrettin Kerim’in gençlik yıllarına ait bir fotoğrafı.

Gökay; Türkiye’ye döndükten sonra 1924 yılında Bimarhane’nin *Tecrübî Ruhiyat Laboratuvarı* şefliğine atanmıştır. Gökay, Bakırköy Akıl Hastanesi’nde şef olarak çalışmıştır. İki yıl sonra Tıp Fakültesi Psikiyatri kürsüsünde doçent unvanını almıştır. Yaklaşık yedi yıl sonra 1933 yılında Üniversite reformu ile otuz üç yaşındayken profesör olmuştur. Aynı dönemde Mazhar Osman psikiyatri kürsüsünün, Gökay da İstanbul Tıp Fakültesi Nöroloji Kürsüsü’nün başına getirilmiştir. Gökay, 1942 yılında da ordinaryüs profesör doktor unvanını almıştır.¹⁻⁴

Gökay; yurt içinde ve yurt dışında birçok bilimsel derneğe üye olmuştur.

Dr. Fahreddin Kerim Gökay; 1949-1957 yılları arasında İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. 1963-1964 yıllarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1957’de Bern Büyükelçiliği, 1961 yılında İstanbul Milletvekiliği, 1962-1963 yıllarında İmar-İskân ve 25 Kasım-2 Aralık 1963 tarihleri arasında da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı görevlerini sürdürmüştür. Aynı zamanda uzun yıllar Yeşilay’ın genel başkanlığını yapmıştır.⁷⁻⁸

Gökay, çok sayıda bilimsel yayın da üretmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: Akıl Hastalıklarının Teşhis ve Tedavisi (1925), Yeşil Kitap (1925), Rakı Fiyatlarının İndirilmesi Hakkında Aydının Düşünceleri (1947), Sağlık Düşmanı Keyif Verici Maddeler (1948).

Türkiye’de Felc-i Umumî Meselesi: Bu rapor şeklindeki kitapta, dönemin önemli ve öncü sağlık kuruluşlarından olan Toptaşı Bimarhanesi’nin 1920-1925 yılları arasındaki sürede hasta verileri ışığında felc-i umumî konusu tartışılmıştır.

1. İçerik

1. Türkiye’de Cümle-i Asabiye Frengisi ve Felc-i Umumî Meselesi
2. Müessesemize Dâhil Olan Diğer Hastalara Nispetle Felc-i Umumîlerin Miktarı
İrk ve Memleket
Yaş Meselesi
Sanatları
3. Çocuk Düşürmek Meselesi
4. Ne Vakit Frengi İntanî Almışlardır?
5. Sifiliz Tedavisi Yapılmış Mıdır?
6. Eşkal-i Seririye
7. Hastalığın Müddet-i Devamı
8. Sebeb-i Vefatları
9. Alkol Kullananların Miktarı
10. Diğer İntanî Hastalıklar
11. Ahvâl-i Sabıkalarında Diğer Akli Hastalıklar
12. Adli Ceraim
13. Veraset
14. Laboratuvar Tahlili
15. Malaria Tedavisi
16. Frengi ve Cümle-i Asabiye Frengisi Nispeti (1923 senesinde ve 1924 - 1926 senelerine ait hasta bilgileri yıllara göre ayrı başlıklar ve tablolar hâlinde verilmiştir.)

Yazar; bu raporu yazma amacının ülke genelinde özellikle istatistikî verilerinin yetersizliği nedeniyle hastalığın tanılanma sürecinde laboratuvar testlerinin kullanılmamasının olduğunu belirtmektedir. Ayrıca hastalığı tetkik etmeden tanılamak zorunda kalan çok sayıda hekimin bu hastalığı diğer hastalıklarla karıştırdığını ve hekimlerin hastalığı doğru tanılayamaması nedeniyle Türkiye’nin de içinde bulunduğu coğrafyada söz konusu hastalığın Avrupa’ya göre hiç görülmediğinin ya da çok az görüldüğünün düşünülmesinin yaygın bir kabule neden olduğunu hatta bunu literatürün de kabul ettiğini bildirmektedir. Ayrıca Gökay; temeli olmayan söz konusu bu kabul ve çıkarım nedeniyle yabancı bilim insanlarının Türkiye’de hastalığın çok az görüldüğüne veya hiç görülmediğine inandıklarını, onların bunu çoğunlukla alkol kullanımının azlığıyla ilişkilendirerek açıkladıklarından söz etmektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle Dr. Fahrettin Kerim; 1920 yılından itibaren modern laboratuvar ve zengin materyallerle çalışan Toptaşı Bimarhanesi’ndeki hasta verilerinin analiz edilerek bu konunun aydınlatılmasına katkı sağlayabileceği inancıyla bu raporu hazırlamak istediğini belirtmiştir. Bununla birlikte yazar, hastalara ait genetik bilgi ve soy geçmişine ait bilgilerin çok az olması nedeniyle bu kısmın az tartışılabildiğini belirterek bu raporun sınırlıklarını kaydetmiş, söz konusu rapordan yararlanacak meslektaşlarının bu durumu göz önünde bulundurmaları gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca Gökay raporunda, sadece laboratuvar sonuçları pozitif çıkan hastalara ilişkin verilerin kitapta kullanıldığını yazmıştır.

Raporda; hastalık cinsiyetlere göre de değerlendirilmiş, Türkiye’de hastalığın erkeklerde daha sık görüldüğü, Avrupa’da yapılan araştırmalarla benzer sonuçlar elde edildiği vurgulanmıştır. Raporun kapsadığı yıllarda söz konusu hastanedeki hastaların çoğunluğunun (%43) 40-50 yaş arasındaki insanlardan oluştuğu söylenmektedir:

“Altı sene zarfında müesseseye dâhil olan 3277 hastaya 192 felc-i umumîliyi nispet edersek bizde vasati miktarın %5,2 nispetinde olduğuna destres oluyoruz. Eğer bu nispeti cinseyn arasında tedkik edersek altı sene içerisinde 2479 erkek hastanın 162’sini ve 1207 kadın hastanın 30’unu felc-i umumîler teşkil etmekte olduğuna göre bunları nispet ettiğimizde erkeklerde %6,55, kadınlarda %2,48 nispetinde olduğunu görüyoruz. Bu istatistik bize ispat ediyor ki kadınlarımızda felc-i umumî erkeklere nispetle azdır”⁵ (Tablo 1).

Tablo 1. “1920-1926 Senesi Zarfında Dahil Olan Felc-i Umumîlerin Yaşlarına Nazaran Miktarları ve Nispeti” bilgilerini gösteren Latin ve Arap harfli kayıt.

Yaşları	20-30	30-40	40-50	50-60	60’dan Fazla Yukarı
Umumî Miktar	14	46	83	40	9
Yüzde Miktarı	7,20	23,80	43	20,80	4,60

Yaşları	20-30	30-40	40-50	50-60	60’dan Fazla Yukarı
Umumî Miktar	14	46	83	40	9
Yüzde Miktarı	7,20	23,80	43	20,80	4,60

Yazarın; hastaneye ait söz konusu istatistiklerinde, ülkemizdeki diğer hastane istatistiklerindeki hasta verileriyle karşılaştırarak farklı etnik kökenli hastalarda cinsiyetin hastalığa olan etkisini değerlendirdiği görülmektedir. Onun bu değerlendirmesine göre Türklerde - özellikle de kadınlarda - hastalığın Rum hastalardan daha az görüldüğü bildirilmektedir. Yazar, bunun nedenini açıklarken söz konusu farkın alkol kullanımına bağlı olduğunu iddia ederek kişisel bir değerlendirme yapmak yoluna gitmiştir. Nitekim bu değerlendirmeyle Gökay; alkole ilişkin ciddi bir karşı duruşunun olduğunu yazdığıyla bizatihi kendisi teyit etmektedir:

“Türklerde Rumlara nispetle felc-i umumî az görülmesinin sebebi Türkler ve bilhassa kadınlarının sefahetten ve onun lazım-ı gayr-ı mufarık olan alkolden uzak bulunmalarında arıyorum.”⁵

Yazarın bu konuda uluslararası yayınları ve güncel tıp bilgisini yakından izlediğinin kanıtı olarak, raporunda dönemin önemli bilim insanlarından birisi olan Alman psikiyatrist Dr. Richard Freier van Krafft-Ebing (1840-1902)’in sifiliz hastalığının sosyal yönünü açıkladığı yerleri, kitabında yer verdiği bilgilerle çelişen sonuçların varlığının şaşırtıcı olduğunu açıklaması gösterilebilmektedir. Çünkü hastalık ve hastaların meslekleri arasında bu kitapta yer alan bilgilerin aksine, hastane verilerinde her türden meslekteki hastanın olmasının hatta iki de din adamının hastalar arasında yer alması söz konusu sonucu kanıtlar niteliktedir (**Tablo 2**).

Tablo 2. “Erkek Felc-i Umumîlerde Sanat” bilgilerini gösteren Latin ve Arap harfli kayıt.

Sanatların Nevi	Miktarları	% İtibarıyla Miktarı
Kafa ile çalışmayan ameleler (hamal, odacı, arabacı ... ilh)	41	21,35
Küçük esnaf	32	16,66
Gemici ve kayıkçı	10	5,20
Bahriye zabiti	4	2,08
Kara zabiti	8	4,16
Küçük memur	32	16,66
Hoca	2	1
Doktor	1	0,5
Tüccar	3	1,56
Çiftçi	5	2,60
Serseri	4	2,08
Bilinmeyen	20	10,51

Sanatların Nevi	Miktarları	% İtibarıyla Miktarı
Kafa ile çalışmayan ameleler (hamal, odacı, arabacı ... ilh)	41	21,35
Küçük esnaf	32	16,66
Gemici ve kayıkçı	10	5,20
Bahriye zabiti	4	2,08
Kara zabiti	8	4,16
Küçük memur	32	16,66
Hoca	2	1
Doktor	1	0,5
Tüccar	3	1,56
Çiftçi	5	2,60
Serseri	4	2,08
Bilinmeyen	20	10,51

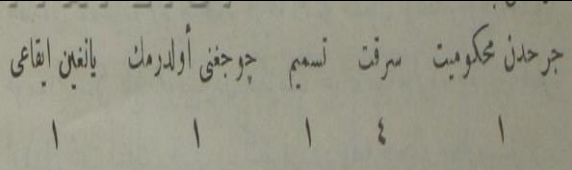
Kitapta kadın hastaların üç tanesi hariç tümünün ev hanımı olduğu, diğerlerinin herhangi meslek icra etmedikleri; kadın ve erkek hastaların tümünün medenî durumuna bakıldığında % 36’sının bekâr olduğu, diğerlerinin evli veya dul olduğunun görüldüğü yazılmaktadır. Yine burada kadın hastaların düşük çocuk sayıları, canlı/ölü doğurmaları veya doğurduktan hemen sonra çocuklarının ölmeleri ve sakat çocuk sahibi olup olmadıkları durumları da analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda üç kadın hastanın sakat çocuk sahibi oldukları, sekiz kadın hastanın ölü veya doğurduktan sonra ölümlü çocuk sahibi olma öykülerinin olduğu yazılmış ancak bu konudaki kayıtların yeterli ve güvenilir olmadığı da raporda ifade edilmiştir.

Eserde; hastaların 112 tanesinin frengi hastası olduklarını dahi bilmedikleri yazılmıştır. Ayrıca 8 hastanın ne zaman sifiliz olduğunu bilmediği de kaydedilmiştir. En eski hastanın 11 yıl önce hastalandığı, en yeni tanı konulanına 2 yıldır hasta olarak izlendiği bildirilmiştir. Bu durumdaki hastaların tedavi edilmemelerine neden olan gösterge sonuçları olarak da hastaların % 80,50’sinin hiçbir tedavi almadığı kaydedilmiş ve ayrıca eşlerinde sifiliz tanısı konulan bazı kadınların bu hastalığa yakalanmamış olmalarının da kayda değer bir husus olduğu vurgulanmıştır.

Hastaların adlî durumuyla, soy geçmişleri değerlendirildiğinde hastalıkla ilişkili herhangi bir özellik bulunmadığı raporlanmıştır. Hastanenin laboratuvarlarında sifiliz tanısı için Wassermann testi yapılabildiğinden beri, hastaların test sonuçlarıyla hastalığın tanısı arasında tutarsızlıklar olmakla birlikte bu yönde olumlu bir ilişki olduğunun tespit edildiği raporda bildirilmiştir (**Tablo 3**).

Tablo 3. Hastaların sabıka bilgilerini gösteren Latin ve Arap harfli kayıt.

Cerhten mahkumiyet	Sirkat	Tesmim	Çocuğunu öldürmek	Yangın ikayı
1	4	1	1	1

Eserde hastaların ölüm nedeninin sıklıkla kaşeksi olarak tespit edildiği; menenjit, zatürre, kronik ishal ve nefritin diğer ölüm nedenleri olarak sıralandığı tespiti yer almaktadır. Yazarın uluslararası ve ulusal bilim dünyasında alkol kullanımının oranı ve bu oranın hastalığa yakalanma arasındaki ilişkiden söz ettiği raporunda bu konuyu ayrı bir başlıkta biraz daha detaylandırdığı görülmektedir:

“Memleketimizde halk arasında en ziyade kullanılan rakıdır. Yüksek dozda alkolü havi olan bu içki alışıkları tarafından her akşam kullanılmaktadır. Erkek hastalarımızdan otuz altısının muntazaman bu içkiyi kullandıklarını, ikisinin evvelce kullanıp son zamanda terk ettiğini, birisinin bira kullandığını, on yedisinin kati surette kullanmadığını tespit ettim. Mütebaki 109 erkek hastanın dosyalarında bu hususa dair bir kayıt olmadığı için müspet veya menfi bir şey söyleyemeyeceğim. Kadınlardan yalnız üçü alkol kullanıyormuş....”⁵

Yazar sifiliz tedavisi için 1917’de bu hastalara sıtma parazitleri bulaştırarak ateşi indükleyip tedavi uygulamaya başlayan, 1927’de sıtma ateşinin iyileştirici özelliklerini keşfettiği için kendisine Nobel ödülü verilen Avusturyalı Doktor Julius Wagner-Jauregg (1857-1940)’e atıfta bulunarak sifiliz ve diğer bulaşıcı hastalıklar arasındaki ilişkiyi de raporunda yer vermiştir:⁹

*“Wagner’in felc-i umumîdeki humma tedavisi keşfi müellifleri bu hastaların mazilerinde intanî hastalık bulunup bulunmadığını araştırmaya sevk etti. Bilhassa Ukraynalı tababet-i ruhiye mütehasşısının variola aşısı yapılmayanlarda felc-i umumî görülmediği hakkındaki iddiası da bizim bu bahiste ayrıca ehemmiyetle meşgul olmağımıza vesile oldu. Müessesemizdeki felc-i umumîlerden sekizinin ahval-i sabıklarında malariayı kati olarak tespit ettik”⁵ (**Tablo 4**).*

Tablo 4: "İrk ve Memleket" bilgilerini gösteren Latin ve Arap harfli kayıt.

Memleket	Miktar	Mevcut-ı Umumiye Nispetle Yüzde
İstanbul	113	58,85
Anadolu	47	24,47
Rumeli	8	2,15
Bilinmeyen	24	12,50

موجود عمومی به نسبتاً یوزده	مقداری	مملکت
۸۵,۳	۸۷	آناطولی
۲۷,۵	۵۳	استانبول
۱۶,۶	۳۲	روم ایللی
۲,۵	۵	بیلمهین
۸,۳	۱۶	متفرق شهرلر

Yazar; dönemin önemli bulaşıcı hastalığı olan ve Türkiye’de yaygın olarak görülen sıtmanın, bu hastalığın daha az görülmesinde etkisi olup olmadığının bilim dünyasında tartışıldığından bahsetmektedir. Gökay ayrıca, Anadolu’da bataklıkların olduğu bölgelerde bu iki hastalık arasında özellikle profilaktik açıdan bir ilişki olup olmadığının araştırıldığını yazmaktadır:⁵

“Felc-i umumî meselesini bitirmeden evvel malaria tedavisi meselesinden de birkaç satır bahsetmek istiyorum. Türkiye’nin mühim bir kısmında senelerden beri merzagiyet hükümfermadır. Elyevm malariaya karşı şiddetli mücadele başlamıştır. Fakat bizim istatistiklerde Avrupa’ninkine nispetle felc-i umumînin az görülmesinde acaba memleketin merzagi olmasının bir rolü var mıdır? Bu noktayı ehemmiyetle düşünüyoruz. Memleketimizin mütehasısları bu hususu müttefiken tedkik ediyorlar. Bunun için Anadolu dâhilinde her şehirde ayrı ayrı bilhassa malaria mıntıklarında yapılacak taharriyatın oldukça müspet netice vermesi ihtimal dâhilindedir.....”⁵

Bu bağlamda hastanedeki hastalardan 10 tanesine sıtma virüsünün enjekte edildiği, tedavi için sonuç alınmaya çalışılarak klinik bir araştırmanın/denemenin yapıldığı eserden anlaşılmaktadır. Bu klinik denemeye alınan hastaların klinik seyri ve denemelerinin yapılışı, hasta isimlerinin kodlanarak söz edilmesinden anlaşılmaktadır.⁵ Dönemin nöropsikiyatri alanında uzman Raşid Tahsin (1870–1936), Mazhar Osman Uzman (1884–1951) ve Ahmed Şükrü Emed (1898–1970) gibi ünlü hekimlerinin de bu tür klinik denemelerini raporladıkları bilinmektedir.³ Yazar; ayrıca bu tür denemelere ilişkin sonuçları konu edinen bir bildiriye de 1933 yılında gerçekleştirilen 5. Millî Türk Tıp Kongresi’nde *Felci Umumîde Malaria Tedavisinden Aldığımız Neticeler* başlığıyla sunmuştur:¹⁰

“...Evvela 1925 senesi teşrinievvelinde başladık. Bugüne kadar on vakada tatbik ettik. Bu vakalarımızdan ikisi sayan-ı kayd salah göstermiş ve ailelerine teslim edilmiştir. Dördünde de hiç humma gelmemiştir. N namındaki hastamızda şiringadan 20 gün sonra ateş gelmiş ve gün ara ile 6 humma nöbeti görüldükten sonra hiçbir tedaviye maruz bırakılmadığı hâlde nöbetler birdenbire kesilmiştir. Bu hastanın kanından pasaj suretiyle yaptığımız iki hastadan birisinde ateş görülmüş, Z namındaki diğerinde 15 gün sonra humma zuhur etmiş ve 8 nöbetini müteakip birdenbire nöbetler münkatı olmuştur. M.M. namında evvelce telkih edildiği hâlde humma zuhur etmeyen hastaya bu defa diğer bir sıtmanın kanından zerk ettikten 14 gün sonra gün aşırı olmak üzere nöbetler gelmiş fakat dört hamleyi müteakip nöbetler münkatı olmuştur. Bu arada 20 gün

beklendikten sonra birer hafta ara ile iki 0,45’lik neosalvarsan şırıngası yapılmış tekrar sıtma nöbetlerinin başladığı görülmüş ve kanında plazmodi bulunmuştur. Fakat gayri şu ki üç nöbet sonra yeniden kesilmiştir. Böyle laboratuvarca da tersiyane halkaları görülmüş vakayide hiçbir tedaviye maruz bırakılmaksızın hamlelerin kendi kendine inkitanını garip buluyoruz. Bu hastada hamlelerin tam seri halinde ikmâl edilmesine rağmen fevkalade bir salah görüyoruz. Sonuncu hasta geldiği zaman ekspansif şekilde ve taazzümü hezeyanlara malik idi. Bu hezeyanlar tamamıyla zail olduktan başka çalışma kudretini de kazanmıştır. Hastaneden çıkmak ve iş istiyordu. **N** ve **Z** namındaki sıtma hamleleri geçirmiş hastaların kanlarında tekrar Wassermann yapılmış müspet bulunmuştur. **M.** namındaki Antepli diğer bir hastaya malaria telkihinden yirmi dört gün sonra humma gelmeye başladı ve 6 hamle geldikten sonra yine kendi kendine kesildi. Bu hastamızda humma nöbetlerinin inkıtası üzerine bir seri neosalvarsan tedavisi yapılmış ve cüzi salahlarla arzu eden ailesine teslim edilmişti...”⁵ (Tablo 5).

Tablo 5. Eserin dokuzuncu sayfasını gösteren Latin ve Arap harfli kayıt.

Sebeb-i Vefatları

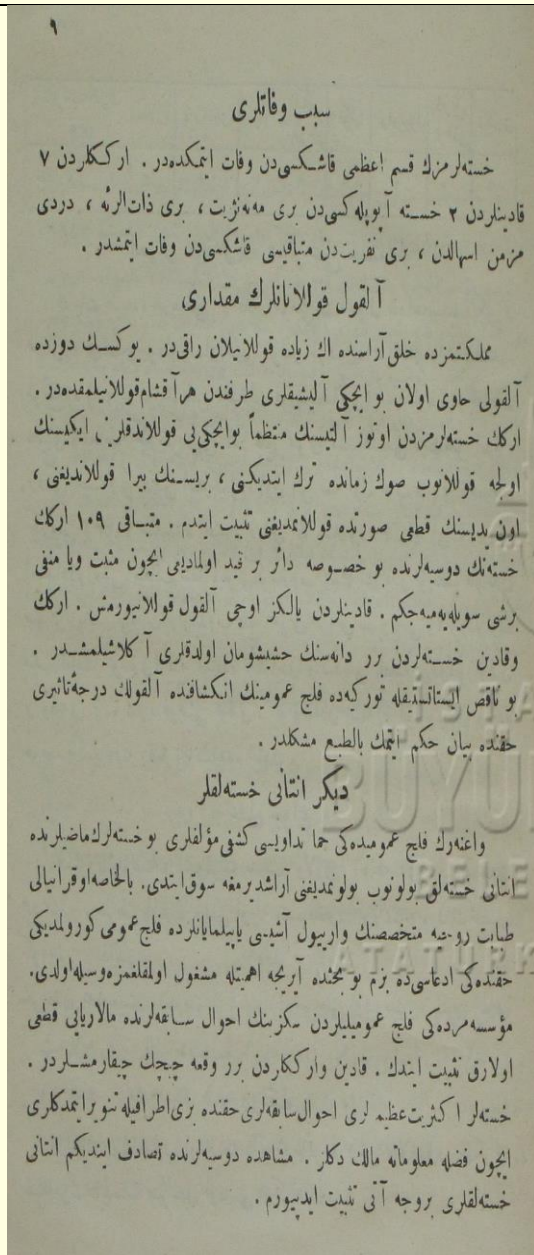
Hastalarımızın kısm-ı azamı kaşeksiden vefat etmektedir. Erkeklerden 7 kadınlardan 2 hasta apopleksiden biri menenjit, 1’i zatürre, 4’ü müzmin ishalden, 1’i nefritten mütebakisi kaşeksiden vefat etmiştir.

Alkol Kullanmaların Miktarı

Memleketimizde halk arasında en ziyade kullanılan rakıdır. Yüksek dozda alkolü havi olan bu içki alışıkları tarafından her akşam kullanılmaktadır. Erkek hastalarımızdan 36’sının muntazaman bu içkiyi kullandıklarını, 2’sinin evvelce kullanıp son zamanda terk ettiğini, 1’isinin bira kullandığını, 17’sinin kati surette kullanmadığını tespit ettim. Mütebaki 109 erkek hastanın dosyalarında bu hususa dair bir kayıt olmadığı için müspet veya menfi bir şey söyleyemeyeceğim. Kadınlardan yalnız 3’ü alkol kullanıyormuş. Erkek ve kadın hastalardan 1 tanesinin haşışoman oldukları anlaşılmıştır. Bu nakıs istatistikle Türkiye’de felc-i umumînin inkişafında alkolün derece-i tesiri hakkında beyan hükmetmek bittabi müşküldür.

Diğer İntanî Hastalıklar

Wagner’in felc-i umumîdeki humma tedavisi keşfi müellifleri bu hastaların mazilerinde intanî hastalık bulunup bulunmadığını araştırmaya sevk etti. Bilhassa Ukraynalı tababet-i ruhiye mütehassısının variola aşısı yapılmayanlarda felc-i umumî görülmediği hakkındaki iddiası da bizim bu bahiste ayrıca ehemmiyetle meşgul olmağımıza vesile oldu. Müessesemizdeki felc-i umumîlerden 8’inin ahval-i sabıkalarında malarıayı kati olarak tespit ettik. Kadın ve erkeklerden birer vaka çiçek çıkarmışlardır. Hastaların ekseriyet-i azimeleri ahval-i sabıkaları hakkında bizi etraflıyla tenvir etmedikleri için fazla malumata malik değiliz. Müşahede dosyalarında tesadüf ettiğim intanî hastalıkları ber-vech-i ati tespit ediyorum.

Yazar bu raporu Münih’te görev yapan bir meslektaşıyla paylaştığını; onun frengili hastaların laboratuvar sonuçlarıyla nörosifiliz oranlarının karşılaştırılmasının önemli olduğunu söylemesi **önerisiyle**, kendisinin de Münih’te çalıştığı hastaneye başvuran hasta verilerini kullanarak benzer bir rapor hazırladığını da bahsetmiş ve birtakım önerilerde bulunmuştur. Bu nedenle yazar; hastaneye gelen tüm hastaların laboratuvar tetkiklerinde, Wassermann testi istenen hastalardan ne kadarının pozitif çıktığına ve bu frengililerin ne kadarının nörosifiliz tablosu oluşturduğuna ilişkin istatistiklere de raporunun sonunda yer vermiştir. Bu amaçla raporun sonunda her yıl için üç, toplamda da on iki ayrı tabloda yıllara göre kadın ve erkek tüm hastalara ait bulgulara yer verilmiştir.

Sonuç

Türkiye’de nörolojinin ayrı bir bilim dalı olmasında bir hekim olarak katkıda bulunan Dr. Fahrettin Kerim Gökay; yaşadığı zamanda Türkiye’de meslektaşlarının sıklıkla yaptığı gibi tedavi ettiği hastalara ilişkin istatiki bilgileri sistematik ve bilimsel kanıtlarla tartışarak bir rapor hâlinde yayınlamıştır.

Dönemin en önemli ve ünlü nöroloji kliniğine başvuran inmeli hastalara ait veriler; sistematik olarak ele alınıp, dönemin bilimsel verileri ışığında tartışılarak sade bir dille Arap alfabesiyle 1927 yılında yazılmış olan rapor hüviyetindeki kitapla bilim dünyasının dikkatine sunulmuştur. Söz konusu kitap da, ilgili makalede Latin alfabesine çevrilerek güncel bilimsel veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Yazar; eserinde - az sayıda da olsa - uluslararası kaynaklara başvurmuş ve bunları kaynaklar başlığıyla on iki ayrı kaynak olarak raporunun sonunda belirtmiştir. Bu da eserin bilimselliğini artıran başka bir faktördür.

Söz konusu rapor hüviyetindeki kitap, nörolojinin ayrı bir bilim dalı olarak ayrılmasına ilişkin bir adımı yansıtması açısından da dikkate değerdir. Tarihsel süreç içinde dönemin ünlü hastanelerinde tedavi edilen hastalara ait bilgilerin, bilimsel metodolojiyle yorumlanarak kitap hâline getirilmiş olması; bu tür raporları tıp tarihi için önemli bir kaynak belge hüviyetine sokmaktadır. Bu raporlardan elde edilecek bilgiler ışığında; ilgili dönemin hekimleri, sağlık kurum ve kuruluşları, hastalara uygulanan tanı ve tedavi yöntemleri, hasta profilleri, hastalığın klinik izlemi ve prognozuna ilişkin ipuçlarına ulaşılabilmektedir.

Bilgi

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Ebubekir Eraslan: Metnin okunması, kaynak tarama, makale yazımı.

Müesser Özcan: Fikir, tasarım, kaynak tarama, makale yazımı.

Kaynaklar

1. Erkoç Ş, Kardeş F, Artvinli F. Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi’nin kısa tarihi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 2010;25:1-12.
2. Kırbaş D. Nöroloji Tarihinden History of Neurology. *Turk J Neurol* 2013;19(1):9-11.
3. Artvinli F. More than a disease: the history of general paralysis of the insane in Turkey. *J. Hist. Neurosci* 2014;23(2):127-139.
4. Civelekler İH, Önder S. Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay’ın hayatı, kişiliği, eserleri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Çağdaş Düşünce Hayatı Dergisi 2020;3(4):12-16.
5. Gökay FK. Türkiye’de felc-i umumî meselesi, İstanbul: Kader Matbaası; 1927.
6. Artvinli F. Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927): delilik, siyaset ve toplum. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi; İstanbul: 2011.
7. Yalman M. Fahrettin Kerim Gökay’ın İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı (1949-1957). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; İstanbul: 2010.
8. Mummyakmaz HG. Yeşilay cemiyeti ve faaliyetleri: bağımlılıkla mücadele, sağlıklı ve ahlâklı nesiller yetiştirme. *Third Sector Social Economic Review* 2020;55(1):368-387.
9. Verhave JP. Treatment of syphilis with malaria or heat Netherlands *Tijdschrift Voor Geneeskunde* 2016;160.
10. Gökay FK. Felc-i umumîde malarya tedavisinden aldığımız neticeler 5. milli Türk tıp kongresi;1934; İstanbul: Kader Matbaası: 222-226.